

Tradíció és újítás a baloldalon [vitairat]

ANDOR LÁSZLÓ – FÖLDES GYÖRGY – KNAUSZ IMRE

I. A szabadság és az igazságosság hagyománya

JELES ÉVFORDULÓHOZ ÉRKEZTÜNK a demokratikus magyar progresszió és baloldal történetében. Száz évvel ezelőtt, 1903 áprilisában született meg a *szociáldemokrata párt első programja*. Ezzel a tettel a magyar szociáldemokrácia megmutatta, hogy többre törekszik a bér munkások gazdasági, szociális érdekeinek védelménél: a belátható jövőben alapjaiban akarja megváltoztatni a fennálló társadalmi berendezkedést. Elődeink egy évszázaddal ezelőtt új utat javasoltak az egész magyar társadalom, a nemzet számára: szakítást a félf feudális maradványokkal és a kapitalizmussal. Miért kellene várni az utóbbival, miért kellene sorrendet képezni, ha mindkettőt a múlttá lehet tenni a többség akaratából – tették fel a kérdést a magyar progresszió képviselői Ady Endrétől Szabó Ervinig. Véleményük abban egyezett, hogy a „meglódult” változások miatt egymásra torlódott struktúrák egyszerre lassítják a gazdasági fejlődést és zárják ki a társadalom nagyobbik, elnyomott, kizsákmányolt részét a közös ügyek intézéséből, embereket az őket megillető jogok gyakorlásából.

A programalkotók, az előző századforduló szociáldemokratái a világban és itthon is antikapitalisták voltak. Úgy gondolták, hogy a válságok és a nemzetek közötti konfliktusok, háborúk, a szegénység, a munkanélküliség szükségszerű velejárói, következményei a tőkés piacgazdaság működésének. A bajok – mondták – a magántulajdonból, a profithajhászásból, a nagytőke és az arisztokrácia uralmából erednek. A termelési eszközök magántulajdonának megszüntetésével egy igazságosabb, egyenlőbb társadalom és mű-

ködési zavaroktól mentes gazdaság jöhet létre. Meg kell szüntetni minden hatalmi, gazdasági és kulturális monopóliumot, amelyek egyidejűleg gátolják a fejlődést és védik az osztályuralmat. A szocializmus a termelés és fogyasztás közötti harmónia, szabad és egyenlő emberek összefogása, mindenki által megszerezhető műveltség és azon alapuló részvétel a közügyekben.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt elsősorban a munkásság politikai képviselőjének tekintette önmagát, s mint ilyen osztálypárt volt, és egy világmozgalom részeként igyekezett hazát szerezni az elnyomottaknak és kizsákmányoltaknak.

Elődeink úgy gondolták, hogy nem célszerű erőszakkal beavatkozni a történelem menetébe – az idő nekik dolgozik. A haladás, ha nem is automatikusan, de utat tör magának. A kapitalizmus fölötti ítélet már megszületett, a feladat a társadalom meggyőzése arról, hogy lehet humanizált társadalmi viszonyok között élni. Mindezen célok pedig elérhetők a demokratikus jogok megszerzésével és tényleges többségi gyakorlásával. A XX. század elején a szociáldemokraták úgy vélték, hogy a képviselői demokrácia és a parlamentarizmus fontos eszköz a győzelemhez vezető úton. De többet akartak a politikai elitek egymást váltó uralmánál: a közös ügyek közös intézését.

Később Európa keleti részén a radikális baloldal gyakorlatában élesen szembekerült egymással a modernizáció, az egyenlőség és a szabadság eszménye és követelménye.

A modell- majd a rendszerváltás szükségességének felismerése a XX. század végén egyet jelentett a demokratizálással, és ezzel a baloldal szakított az állampárti gyakorlattal, megteremtve a lehetőséget a visszatérésre az évtizedekre háttérbe szorított szociáldemokrata elvekhez és politikáláshoz. Akkor sokan meg-

kérdőjelezték e fordulat hitelességét. Az újra színre lépő történelmi szociáldemokrácia – amelynek érdemei, elvhűsége és a Szocialista Internacionáléban való jelenléte miatt a magyar baloldal egésze köszönettel tartozik – viszont nem tudta kihasználni a rendszerváltás kínáلتa lehetőséget, nem tudott tömegtámogatáshoz jutni. Az 1990-es választásokon minden baloldali irányzat vereséget szenvedett.

Nem kellett azonban sok időnek eltelnie ahhoz, hogy a baloldal politikai értelemben magára találjon. A magyar társadalom azon része, amely félt a kapitalizmustól és főként annak vad változatától, védelmet keresett. Akik baloldali érzelműek voltak, azok valóságos, erős és hatékony politikai érdekképviselőre vágytak, s ezt a Magyar Szocialista Párttól kapták meg. Joggal állapítható meg: ha akkor a szocialisták az utódpártiság vádjától megzavarva feladják közéleti szerepüket, milliók maradtak volna támasz és képviselő nélkül. Közben a párt tudatosan választotta a szociáldemokrata értékek képviselőjét. A józan ítélezés, a szakszerűsége törekvés és az állhatatos kiállás nem volt eredménytelen. A megosztott jobboldallal szemben győzelemhez jutatta a szocialistákat az 1994-es választásokon.

Ez a siker azért is volt nagy jelentőségű, mert a baloldal a nép jelentős részének akaratából, mindenféle külső segítség nélkül és igazi szabad választásokon győzött. Ily módon a választók maguk cáfolták meg a jobboldal azon állításait, amelyek a magyar társadalom baloldallel szemben politikai beállítódására vonatkoztak. Amugyan az elégedetlenség, amely a választásokon szelet fújt a baloldal vitorlájába, a győzelem után sem csitult. Az ország gazdasága súlyos válságban volt, a rendszerváltás félúton járt: az ezen az úton száguldo kevés nyertessel és a botladozó-kapaszkodó vesztesek tömegével.

Egyszerre nehezedett az országra a monetarista válságkezelés követelményrendszere, a tőkehiány és az integrációs szempontok sokasága, a nemzetközi közvélemény Magyarország iránti bizalmának megszerzése, amely a tőkebeáramlás és az integrációs igényeink iránti fogadókészség elengedhetetlen feltétele volt. Hatalomra jutva az MSZP nehéz körülmények közé került. Nem álltak ugyanis a baloldali-liberális kormány rendelkezésére elégséges eszközök és források, hogy vallott-hirdetett értékei alapján orvosolhasa az évtizedes gazdasági problémákat és enyhíthessen a társadalmi feszültségeken. Ezen úgy segíthetett volna, ha felkészíti a közvéleményt a válságkezelésre, és „baloldali minimum” elfogadásával egyértelművé teszi, hogy „kényszer hatása alatt cselekszik”, s a jövő nemzedéket, de legalább az oktatásügyet kivonja a megszorítások köréből.

Két dolgot azonban mindenképpen bizonyított az 1994–1998 közötti időszak: a magyar szocialisták elkötelezettségét a *demokrácia* és a *nemzet* ügyében. A hatalmat önként megosztotta, tiszteletben tartotta az ellenzék jogait, a parlament ellenőrző szerepét, társadalmi partnerséget ajánlott a munkavállalóknak és a munkaadóknak. A kormány gazdasági-társadalmi megállapodás megkötését javasolta a válságkezeléssel együtt járó konfliktusok kivédése, tompítása céljából. Majd – saját szavazóbázisával is szembefordulva – súlyos életszínvonal-csökkentő csomagtervet hirdetett, felgyorsította a privatizációt. Mi másért tette volna ezt, mint az egész társadalomért és a nemzetért érzett és viselt felelősség miatt? Három komoly feladatot sikerült megoldania az alatt a négy év alatt:

1. legyűrte a fenyegető gazdasági válságot és megállította az ország külső eladósodásának folyamatát;
2. befejezte a gazdasági rendszerváltást és megrövidítette az ezzel kapcsolatos szenvedéseket;
3. a NATO-tagsággal gondoskodott a nemzet biztonságáról és előkészítette Magyarország európai uniós csatlakozását.

Ezek az össznemzeti ügyek kétségtelenül nehezítették az adott

helyzetben a hagyományos társadalmi eszmények, az igazságosság érvényesítését, a szociális érzékenység demonstrálását. Így éppen a klasszikusan szociáldemokrata értékek és az előző fél évtized vesztesei érdekeinek érvényesítésével maradt adós az MSZP-többségű kormány. Persze egy „normális” piacgazdaság felé araszolás is hatalmas előrelépést jelentett a lakosság többsége számára. Ebben az értelemben a szocialisták „prokapitalizmusa” nem szolgál meghunyászkodás, hanem a realitások tudomásulvétele volt.

Ilyen előzményekkel a hátuk mögött a magyar szocialistáknak semmit nem kell bizonyítaniuk a tőkés piacgazdasághoz való viszonyukat illetően. Nem kell bizonygatniuk nemzeti elkötelezettségüket azok előtt, akiknek létalapjuk, önazonosságuk szinte egyetlen kifejeződése, hogy elvitassák a baloldal hazafiságát. Nincs szükség a demokráciához való hűség igazolására sem. Rég túl van már ezen az MSZP. Tettek sokasága tanúsítja a békés átmenettől a párt belső életéig, az ellenzéki magatartástól a kormányzási stílusig, hogy a demokratikus magyar baloldal csakis a politikai szabadság keretében és annak tiszteletben tartásával tud és kíván tevékenykedni.

II. Új helyzet – új kérdések

ÚJ HELYZET VAN: NAGYOT VÁLTOZOTT a világ az utóbbi fél évtizedben. Új a helyzet belül is. Ez a helyzet a választások megnyerésével jött létre. Kedvező változás, hogy a magyar gazdaság, ha még nem is erős, de fejlődőképes állapotban van. Új perspektívát kínál az uniós tagság. Mindez esélyt ad a választási ígéretek betartására és a programhoz igazodó kormányzásra.

A társadalom elsősorban a gazdasági eredmények, az életszínvonal alakulása, az életkörülmények változása alapján ítél majd a máso-

dik szocialista-liberális kormány teljesítményéről. Túl ezen, a magyar nép választ vár több fontos kérdésre:

➔ *Mit kezdenek a szocialisták az előző másfél évtizedben kialakult társadalmi igazságtalanságokkal és egyenlőtlenségekkel?* Engedik-e, hogy a piac legyen a társadalmi viszonyok egyedüli szabályozója? Hogyan szereznek érvényt annak az elvnek, mely szerint akarják a piacgazdaságot, de nem akarják a piaci társadalmat?

➔ *Mit kezd, mire jut hazánk az unióval? Milyen véleményt képviselünk az egységes Európa ügyében? Ugyanazok lesznek-e a csatlakozás vesztesei, mint a rendszerváltáséi voltak?*

➔ *Elég-e az alkalmazkodás a fejlettebb környezethez a felzárkózás kapcsán? Hogyan látjuk a globalizált világ fejlődését? Milyen álláspontot foglaljunk el a nemzetközi biztonság kérdésében?*

➔ *Mit teszünk nemzeti értékeink, közösségünk megőrzése és megújítása érdekében?* Miként akarjuk az egyéni szabadság, autonómia érvényesülési terét növelni a következő időszakban a gazdaságon túl is? Hogyan lehet felkészültebbé tenni kulturális értelemben is honfitársainkat a média által uralt világban való eligazodásra, politikai jogaik gyakorlására, érdekeik védelmére? Milyen tere lesz az emberek közösségi szerveződésének?

A kormányzati hatalom birtokában a magyar szociáldemokrácia hosszú idő után először jut igazi lehetőséghez, hogy alapértékeinek megfelelő politikát folytasson a gazdaságban, a szociális ellátások területén és a kultúrában is. Nagy hiba lenne, ha megújulás címén és a középre kerülés vágyától hajtva a szocialista párt feloldaná ideológiai arculatát, és lemondana értékei markáns megjelenítéséről, akaratlanul is azt sugallva, hogy egy részük felett eljárt az idő. Sokkal célszerűbb, ha modern, demokratikus baloldali néppártként meggyőzőséssel, vitával igyekszik bővíteni hívei, támogatói körét, a kormány pedig aktív társadalompolitikával szélesíti a nyertesek, az esélyhez juttatottak táborát.

Száz éve hirdetett először átfogó társadalomalakító programot a magyar szociáldemokrácia. Két évvel ezelőtt fogadta el az MSZP hosszú távú cselekvési tervét. Száz éve kritikusi elődeink a kapitalizmus hátrányaitól való megszabadulás lehetőségét csak annak meghaladásában látták. Mi, most, egy évszázad tanulságaival és az utóbbi bő egy évtized tapasztalataival a hátunk mögött a *tőkés piacgazdaság reformálásában, humanizálásában és demokratizálásában látjuk a szociáldemokrácia feladatait*. Elérkezett az idő, és a kormányzati hatalom birtokában, az uniós csatlakozás küszöbén itt a lehetőség, hogy a demokratikus magyar baloldal néhány alapkérdésben tisztázza és megfogalmazza álláspontját.

III. Magyarország a globalizálódó világban és az európai integrációban

NEM MÉRTÉK- ÉS ARÁNYTÉVESZTÉS, ha nemzeti érdekeinkre tekintettel olyan kérdésekkel foglalkozunk, amelyekre kis nemzetként nincs túl nagy ráhatásunk. Tesszük ezt azért, hogy a magyar társadalom tisztán lássa, milyen alapállásból szeretnénk befolyásolni a világ, a nemzetközi viszonyok alakulását, az Európai Unió jövőjét. Élni akarunk azzal a lehetőséggel, amelyet az *egyesülés* kínál számunkra, hogy végre partnerként érvényesíthessük a nemzetünk szempontjából fontos ügyekben akaratainkat. Biztonságosabb, a kis nemzetekkel szemben méltányosabb és igazságosabb világrendet szeretnénk. Ezért tettünk és teszünk meg minden tőlünk telhetőt az integrációért.

A hidegháború befejeződésével a világ gazdasági és politikai arculata jelentősen megváltozott. Átrendeződték a nemzetközi erőviszonyok: növekszik az államok és népek egymásra utaltsága, kölcsönös függősége, de a viszonyok koránt-

sem kiegyensúlyozottak. Nem egyformán fontos, nem kiegyenlített és előnyös kölcsönösen a nemzetközi kereskedelem, a tőke és termelési tényezők áramlása a világgazdaságban így vagy úgy részt vevő nemzetek számára. A fejlődés vitathatatlan és a világgazdaságba történő bekapcsolódás nélkül elképzelhetetlen, de a csatlakozás önmagában nem garantálja a felzárkózást, és súlyos társadalmi és ökológiai terhet ró a fejlődni igyekvő országokra. Az egyenlőtlen versenyre kényszerített gazdaságok nagy árat fizetnek a korszerű technológiáért, a tőke beáramlásáért. Napjainkra világossá vált az is, hogy a neoliberaismonetarista közgazdasági elmélet nem univerzális csodaszer, és a rá épülő gazdaságpolitika nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Segítségével a harmadik világ nem tudta ledolgozni fejlődési hátrányát.

A gazdasági szerkezet gyors átalakulása nemcsak a periférián és a félperiférián okoz problémákat. Állandó foglalkoztatási problémák jellemzik a legfejlettebb országok gazdaságát, nehezen kezelhetőek a pénz- és tőkemozgások, nagyok a vagyoni, jövedelmi különbségek, újratermelődik a szegénység. *Tovább folyik az előnyök és hátrányok akkumulálódása a világban és a társadalmakon belül is.*

Ma a gazdasági növekedés fenntartásához szükséges források biztosítása és az alulfejlett régiók felől érkező fundamentalista fenyegetés elhárítása áll a legfejlettebb országok külpolitikájának középpontjában. Hasonló nehézséget okoz a nukleáris fegyverekkel rendelkező nemzetek közötti konfliktusok kezelése. Azok az országok, amelyek válságba kerülnek és gazdaságilag kiszolgáltatottak, reménytelenek érzik magukat a rájuk kényszerített versenyfeltételek között, könnyen destabilizálhatják a nemzetközi viszonyokat. A világregend ügyében jelentősek a nézetkülönbségek a nagyhatalmak között. Amíg az Egyesült Államok sokallja a rá háruló felelősséget és nagyobb támogatást vár a terrorizmus elleni küzdelmében, a fundamentalista veszély elhárításában, a többi nemzet túlzottan ítéli szerepvállalását és szerepfelfogását

a nemzetközi arénában és konfliktuskezelésben. Igazat adunk azoknak, akik ragaszkodnak a nemzetközi jog előírásaihoz, és előnyben részesítik a politikai megoldásokat a katonaiakkal szemben.

Ma már sokan elfogadják, amit a szociáldemokraták mindig is gondoltak: a globalizáció következtében a *világregend korrekcióra szorul*. Új jogi és intézményi szabályozást igényel a biztonság, az államok közötti kapcsolat és a nemzetközi vállalatok tevékenysége. Célszerű változtatni a tőkeáramlás és kereskedelem rendszerén a kisebb országok fejlődése és a váratlan tőke átcsoportosításból fakadó hátrányok mérséklése érdekében. Kívánatos a nemzetközi pénzügyi intézményrendszer reformja.

Véleményünk szerint is *erősíteni kell mindazokat a fórumokat és szervezeteket, intézményeket, amelyek az emberiség közös érdekeit tudatosítják*, és módot adnak a közös cselekvésre a fenyegető veszélyekkel szemben – legyen szó ökológiai katasztrófáról, háborús uszításról, más országokat is magával sodró pénzügyi összeomlásról.

Az Európai Unió nem egy az intézmények sorában, nem is csak egyike a regionális tömörüléseknek, több ennél: egy új fejlődési modell megtestesítője. Ez az integráció az európai népek válasza a globalizációra, és jóval többet jelent az ahhoz köthető pusztá alkalmazkodásnál. Ebben a modellben, a *piacgazdaságban rejlő energiák kiaknázása mellett nagy a hangsúly a területek közötti fejlettségbeli különbségek csökkentésén, a társadalmi egyenlőtlenségek kordában tartásán és kiegyensúlyozásán*. Európában nem vitatják a közösségi intézmények, a nemzeti államok és a regionális szerveződések gazdasági szerepét, a civil összefogás és az érdekegyeztetés jelentőségét. A sokszor bürokratikus közösségi működés a nemzetek közötti egyre sokoldalúbb együttműködés iskolája. A szuverenitás önkéntes és kölcsönös korlátozása részvételi lehetőséghez juttatja a nagyobb és minden népet érintő kérdések eldöntésében a tagországokat.

Az Európai Unió kapujának megnyitása a közép- és kelet-európai országok előtt azt tükrözi, hogy

Nyugat-Európa vezetői belátták, hosszabb távon megtérül, ha fejlődési és felzárkózási esélyt adnak e térségnek. Ebből azonban nem következik automatikusan a siker. *Túl egyszerű* az a képlet, amely szerint az *alkalmazkodás a felzárkózással egyenlő*. A jogharmonizáción, a működő tőkét vonzó klíma megteremtésén túl a vállalkozóknak és munkavállalóknak meg kell tanulniuk az új játékszabályokat, használniuk kell az új forrásokat, és új érdekérvényesítési technikákat kell elsajátítaniuk.

A magyar gazdaság még sérülékeny, még sokan nem képesek élni azokkal a lehetőségekkel sem, amelyeket a mai helyzet kínál. A kormányzatnak eszközök sokaságával, óvatos gazdaságpolitikával kell segítséget nyújtania a csatlakozásból fakadó előnyök kihasználásában. Csak így válik-válhat az esély valósággá a társadalom többsége számára.

Magyarország belépése nagyrészt lezárja az 1989-ben indult rendszerváltást, de ismét mozgásra késztetési-kényszeríti az egész társadalmat, a köz- és a magánszférát egyaránt. *Egyesülésünk* Európa többi országával nem feledtetheti, hogy jelentős a fejlődési hátrányunk. Emellett területi elhelyezkedésünk, adottságaink, sajátosságaink, tradícióink és kulturális, politikai közöségünk okán maradnak külön gazdasági érdekeink is. Fontos, hogy

→ társadalmunknak, államunknak rendelkezésére álljanak olyan eszközök, amelyekkel elősegíthetik, hogy saját hazánkban boldogulhassunk;

→ legyenek eszközeink a nemzeti közösség politikai, kulturális működésének megalapozására, segítésére;

→ legyenek tartalékaink arra az esetre, ha a világgazdaságban kedvezőtlen tendenciák uralkodnának el.

Szociáldemokrataként azokhoz célszerű csatlakoznunk az európai politikai palettán, akik fellépnek a szervezet munkájának átláthatóbbá, demokratikusabbá tételéért. Egyetértünk azzal, hogy a *teljes foglalkoztatás* szempontja döntő súlyt kapjon a közösségi prioritásokban.

IV. Irányváltás a társadalom- politikában

PARADOX MÓDON, DE A RENDSZERVÁLTÁSSAL elkerülhetetlenül együtt járó folyamatokkal részben magyarázhatóan, a *demokratikus baloldal éppen az elveinek megfelelő társadalompolitikával maradt idáig adós*. A nemzetközi pénzügyi szervezetek nyomása, a gazdaság teljesítőképességének romlása, a forráshiány, a súlyos egyensúlyi problémák sokterápiás gazdaságpolitikára, illetve külső tőkebevonásra épülő privatizációra kényszerítették az első szocialista-liberális kormányt. Az életszínvonal csökkentésén, a növekvő munkanélküliségen túl vállalni kellett az államháztartási reformot, a jóléti szociális ellátó rendszerek átalakítását, az állampolgári jogon járó juttatások szűkítését és a rászorultsági elv széles körű alkalmazását.

Az előző ciklusban a jobboldali kormány társadalmi építkezése a középosztály megerősítését célozta. Ezen belül is a fiatalabb családok, kvalifikált és vállalkozói csoportok pozícióinak erősítése állt a figyelem középpontjában. Elsősorban e feltörekvő, amúgy is a nyertesek közé tartozó csoportokat segítette a szociálpolitika, amely így – ahelyett, hogy az egyenlőtlenségeket mérsékelte volna – tovább nyitotta a jövedelmi ollót a nehezebb helyzetben lévők rovására.

2002-ben az új szocialista-liberális kormány komoly lépésekre határozta el magát. Ennek lényege a pedagógusok, egészségügyiek, köztisztviselők, közalkalmazottak középrétegbeli státusának megerősítése és a szociális ellátások rendjének némi módosítása, a méltányossági szempontok figyelembe vétele a hátrányosabb helyzetűek javára. E lépések helyes irányba mutattak. Nem szabad ezen a ponton megállni. Meg kell mutatni, hogy a *baloldal nemcsak a középosztályról gondolkodik másként, mint a jobboldal*

– éppen azért, mert nem csak középosztályban gondolkodik –, hanem a társadalom egészéről.

A magyar szociáldemokráciának *világossá kell tennie, miként kezelje a szélsőségesen egyenlőtlen társadalmi viszonyok korrekcióját, a ki-rekesztődés megállíttását, a státusvesztők, az alsó osztályba szorultak integrálását, a jóléti rendszer jövőjét és reformját*. A magyar baloldal nem engedheti meg, hogy az előző évtizedben szerzett előnyök monopóliummokká rögzüljenek a legerősebb társadalmi csoportok kezében, hogy ne lehessen kiegyenlítődé, hogy az esélyek pusztán a már megszerzett pozíciók szerint oszljanak meg az egyének, a családok között. Nem megkerülhető a humán erőforrások újratermelésére, gazdagítására hivatott intézményrendszer: az iskola, a továbbképzés alapjainak az újragondolása sem.

Szociáldemokrata értelmezésben a társadalompolitika nem egyenlő a javak elosztásával és újraelosztásával. A demokratikus baloldalnak ezért is megértést kell tanúsítania a piacgazdaság iránt. Felfogásunk szerint a *növekedés és a jövedelmzőség nem csak eszköz, hanem cél, amennyiben a szabad kezdeményezés, a vállalkozás, a szakzerű és a megbecsült munka, a teljes foglalkoztatás jó társadalmi közérzet és szociális biztonságot eredményez*.

Éppen az elmúlt évtizedek neoliborális gyakorlata mutatta meg, hogy a piac nem mindenható, és a gazdaság bizonyos fejlettségi különbségeket és egyenlőtlenségeket képtelen saját erejéből és saját logikájával leküzdíteni. Így van ez Magyarországon is, ahol a gazdaság fejlődése féloldalas, a közép- és kisvállalkozások messze elmaradnak a külföldi kézben lévő nagyvállalatoktól – a hozzáadott érték, az export jelentős részét az utóbbiak állítják elő. Még mindig jelentősek az infrastrukturális elmaradások, a *mezőgazdaság, a vidék még komoly átalakulás előtt áll*, miközben vészesen fogy az idő az uniós normák és követelmények hatálybalépéséig. *Ma is óriásiak a területi különbségek, és rendkívül eltérőek a tőkevonzási képességek*. Több térségben ma is feszítő probléma a munkanélküliség,

de ugyanakkor sok helyütt hiányzik a képzett munkaerő. Ilyen körülmények között nem lehet lemondani az aktív gazdaság- és foglalkoztatáspolitikáról.

A magyar gazdaság sokat emlegetett versenyképessége eddig nem kis mértékben a relatíve képzett munkaerő alacsony áron történő megvásárlásán és bizonyos földrajzi előnyökön nyugodott. Egyik sem hosszú távú garancia.

Nem igazolódott az a tétel sem, miszerint a növekedés és a fellendülő piacgazdaság automatikusan enyhíti az esélyegyenlőtlenségeket, megoldja a szegénységgel és státuszvesztéssel összefüggő gondokat.

Hazánkban ma a *munkavállalói, kis- és középvállalkozói pozíciók megerősítése lehet a fő célja a társadalompolitikának*. Ennek érdekében alternatívát kell állítani az olcsó, közepesen képzett és a kollektív érdekérvényesítési jogait nem gyakorló munkaerőre épített gazdasági növekedés gyakorlatával szemben. Ezért olyan helyzetet kell a munka világában teremteni, hogy

→ a minimálbérek a létminimum fölötti megélhetést tegyenek lehetővé;

→ elegendő számban álljon rendelkezésre a képzett munkavállaló, s a középrétegekre jellemző életformát élhesse;

→ a munkajövedelmek a gazdasági hatékonysággal és jövedelemtermelő képességgel együtt növekedjenek.

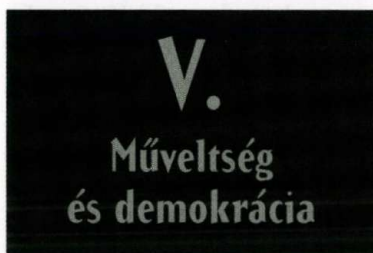
A gazdaság humanizálásához tartozik a *munkavállalói jogok védelme*, a kollektív érdekérvényesítés, a szakszervezetek működési feltételeinek javítása, a gazdasági és szociális érdekképviseleti lehetőségek kiszélesítése.

Elkerülhetetlen, hogy Magyarország a következő években fajlagosan többet költson a tágra értelmezett humán tőkére, mint a nála fejlettebb országok.

Olyan jóléti politikára van szükség, amely gyarapítja a humán erőforrást, javítja a munkaképességet, a szaktudást, és összekapcsolódik az esélyt teremtő gazdaság- és foglalkoztatáspolitikával, oktatással és jövedelem-újraelosztással, a társadalmi igazságosságra törekvéssel.

Stratégiai cél a haszonélvezők körének szüntelen tágítása, a szubvenzionált javak (oktatás, egészségügyi ellátás, szociális lakásépítés, egzisztenciateremtő kedvezmények) elérhetőségének kiterjesztése.

A szociáldemokrácia a középosztály kiszélesítése mellett esélyeket, emberi körülményeket akar teremteni a ma súlyos megélhetési gondokkal küzdő társadalmi rétegek számára is.

A SZOCIALISTÁK BŐVÍTENI SZERETNÉK azoknak a körét, akik polgári életmódot folytathatnak, tehát saját munkájukból, vállalkozásukból élhetnek, bérük-jövedelmük olyan mértékű, hogy egy részének felhasználásáról szabadon dönthetnek. Belátható időn belül el kell jutni odáig, hogy a lakosság döntő többsége ne önmegtartóztatással (a fogyasztásban) és ne önkiszákmányolással vagy a kizsákmányolás eltűrésével (a termelésben) találjon csak módot a lecsúszás veszélyének elkerülésére, illetve a megélhetéshez szükséges minimum előteremtésére. Jól tükrözi az egyén valóságos társadalmi helyzetét, lehetőségeit a szabadidő. Marad-e ideje, energiája a tanulásra, az önképzésre, marad-e pénze a kor színvonalán pihenni, szórakozni, művelődni? Vagy ez a szabadidő csak a pusztta regenerációra szolgál? A szórakozás pedig csak a profitorientált tömegkultúra kereteiben és annak szabályai szerint zajlik? A műveltség mint a nem konkrét haszonért szerzett tudás csak kevesek privilégiuma marad-lesz?

Száz évvel ezelőtt a progresszív erők és a baloldal nemcsak a munkásosztályt, hanem az egyéneket is fel akarták szabadítani. Elődeink felismerték: valóságos döntési lehetőségekhez akkor jut az ember, ha olyan tudással rendelkezik, amelynek segítségével képes értékelni helyzetét. Ez a tudás több a szakis-

meretnél, mert képes a gyakorlati életben felhalmozott tapasztalatok értékelésére, az alternatívák közötti választásra. Az egyéni szabadsághoz, felemelkedéshez szükséges tudás persze mindenekelőtt képzettség és megújulási képesség. De több is ezeknél. Szabó Ervin szerint az igazi tudás több az ismeretnél, erkölcs is, amennyiben „az érzés és akarás egybeforrása”, tehát a társadalomban élő ember döntése és választása: műveltség. „Megismerni mindent, kiválogatni a legjobbat, hinni benne a szeretet erejével és heroikus elszántsággal megvalósítani mindennap minden lehetőt – ez az eszmény.” Az eszményben való hitet a mindennapokban tanúsított magatartással lehet és szükséges hitelesíteni. Ez a tanítás örök érvényű. Nem sikerülhet eszmét hosszú ideig életben tartani, ha hívei nem képesek szavaik mellett tetteikkel, magatartásukkal is bizonyítani: ezek az eszmék az ő életük jobbitását célozzák.

Van-e a baloldálnak mozgósító eszméje a szocializmus megvalósítására tett kísérlet kudarca után? Igen, mégpedig az emberhez méltó megélhetési, alkotási, vállalkozói lehetőséget kínáló, humanizált gazdaság. A jelenleginél igazságosabb, egyenlőbb és szabadabb, biztonságosabb társadalom, az esélyteremtő állam. Ezt a jövőképet – mint eddig – a művelt, a választani tudó ember magatartása, a baloldali emberek tisztességes és szolidáris politizálása hitelesítheti. Az igazságosabb társadalom eszményére és művelt emberek sokaságára épülhet a szociáldemokrácia politikája.

Eljött az idő, hogy az oktatást, az iskolát ne pusztán mint az új nemzedék versenyre való felkészítésének intézményét, nemzeti szinten pedig a gazdasági versenyképesség megszerzésének és megőrzésének eszközt kezeljük.

Milyen iskolát akarunk? Erre a kérdésre az előzőekből következően egyszerű válasz adható: a kultúrát közvetítő és általa a jelent gazdagító, megértett és alkalmazható tudást, tehát morális magatartásra ösztönző, műveltséget adó iskolát. A magyar közoktatást, a művelt ember követelményét szem előtt tart-

va, hármas egységként kezeli a magyar szociáldemokrácia. A *műveltség eszményét követő* iskolában

→ *a tanulók az emberi-nemzeti kultúra birtokosaivá válnak;*

→ *együttal, mint majdani munkavállalók, valamilyen szakma, megújítható tudástőke tulajdonosaivá lesznek;*

→ *olyan állampolgárokká nevelődnek, akik képesek részt venni a közéletben és tájékozódni a közügyekben, igénylik a közösséget és szolidárisak társaikkal.*

Korunkban újraértelmeződik egyén és közösség, polgár és állam kapcsolata, a jogok és kötelességek viszonya. Felfogásunkban a közösség, az állam mint az egyént segítő tényező működik: felelősséget visel tagjai sorsáért. És fordítva. *Az egyén sem csak önmaqáért felel.* Ebben az értelemben az iskola felkészít a majdani politikai döntések meghozatalára, a különböző értékrendek megismerésére és egymással történő szembesítésére, a közéletben való részvételre, az érdekérvényesítésre, a kollektív érdekvédelemre, egy szóval az állampolgári létre. Ezért is elengedhetetlen a műveltség kérdésének középpontba állítása a közoktatásban.

A „mi iskolánk” nevelői tisztában vannak azzal, hogy hiába vagyunk elkötelezettek bizonyos értékek mellett, azoknak érvényt csak tudás, műveltség birtokában szerezhetünk. Ez az iskola a felelősség, az autonómia és az identitás megteremtésének jegyében folytatja nevelő tevékenységét.

→ *Felelősség.* A modernitás egyik ideálja a tetteiért felelősséget vállaló egyén. Felelősséget vállalni annyit tesz, mint átlátni cselekedeteink következményeit, mégpedig nemcsak a célzottakat, hanem a tovagyűrűző hatásokat is a társadalmi, természeti környezetben. Ebben az iskolában a diákok megtanulják megérteni a változó világot és az emberi tevékenység szerepét a változásokban.

→ *Autonómia.* A felelős egyén gondolata szorosan kapcsolódik az autonóm személyiség eszményéhez. A ma embere információbőségben él és az információbőség zavarától szenved. Nem feltétlenül visznek közelebb a helyes döntéshez a mé-

dián keresztül áramló hírek, beszámoló, az ott alkalmazott, sokszor szuggesztív értelmezési sémák. A kommunikáció új és technológiailag rendkívül hatékony formái nagy segítséget jelenthetnek, de rabul is ejthetnek. Nagy előny a gyors tájékozódási képesség, a gyors helyzetfelismerés a mai világban, de önálló elemzés, a felkínált lehetőségek hosszú távú és társadalmi hatásainak mérlegelése nélkül az egyén könnyen kiszolgáltatottá válik a mediatizált világ manipulációinak. Ezért sem mondhat le – engedve a kor nyomásának – a mai iskolája a humán műveltségről: az emberi lét történelmi, irodalmi és művészeti olvasatáról. A klasszikus műveltség ugyanis arra szolgál, hogy a média saját érdekeitől motivált értelmezési sémáihoz képest alternatív világfelfogáshoz, kritikai látásmóddhoz, az önállóság megőrzéséhez szükséges tudáshoz juttassa az egyént, és lehetővé tegye számára a saját értékein nyugvó döntéshozatalt.

→ *Identitás.* A felelős döntésekre képes autonóm egyén modern eszményéhez szorosan hozzátartozik a közösségi identitás. A mai kapitalizmus is atomizálja a társadalmakat és individualizálja az egyéneket: a versenyelv kiterjesztése a társadalmi élet egészére felértékeli a nyers érdekkapcsolatokat, gátolja a közösség-szerveződést, elnyomja a szolidaritás érzését. Mai világunkban a globalizációtól gazdaságilag és kulturálisan fenyegetett térségekben a racionális válasz és a valóságos közösség hiányát jelzi a tisztán érzelmileg fűtött és intoleráns nacionalizmus, a be- és elzárkózást hirdető fundamentalizmus. A megoldás ebben az esetben is a műveltség, a kulturális hagyományon alapuló válaszkeresés. Ennek hiányában a gyökértelen, izolált magánlét és a törzsi szembenállás alternatívája marad a megingott helyzetű tömegek és társadalmak előtt. Csak a műveltségre és tolerancián alapuló szolidaritásra épülhet a XXI. század multikulturális világában igazi közösségi és nemzeti identitás.

Nem téveszthető azonban szem elől, hogy gyors ütemben változó világunkban az iskola nemcsak a morális és állampolgári eszmények fe-

lől néz szembe komoly fenyegetéssel. Rengeteg új ismeret kezdi ki a tankönyveket. Aligha képzelhető el látványosabb ellentmondás, mint ami a frissen nyomtatott és elektronikus médiában, a világhálón megjelenő tudástömeg áttekinthetetlen kínálata és az iskolai tananyag kanonizált jellege között feszül. Ennél is nagyobb probléma, hogy nemcsak a szellemi ismeretek avulnak, nemcsak az információs technológia, a kommunikáció alakul át egyik napról a másikra, hanem egész életünk. Egyre kevésbé világos az, hogy tulajdonképpen mire is kell felkészítenie az iskolának. Inkább az látszik bizonyosnak, hogy a folyamatos tanulás képességét célszerű az iskolában kifejleszteni. Ma közoktatásunk azonban továbbra is a mennyiség terén fut versenyt, „a minden fontosat meg kell tanítani” elv alapján működik, holott egyre nyilvánvalóbb, hogy önvizsgálat nélkül ezt a célt nem lehet megvalósítani. Nem kerülhető meg a tananyag rendszeres felülvizsgálata, ebben a műveltség mindenkorai értelmezését célzó szakmai viták nyújthatnak segítséget.

A fiatalok egy része által elsajátított ismeretek egyre csökkenő aránya származik az iskolából. Másik részük, a nehezebb szociális helyzetben élők, a roma gyerekek viszont továbbra is szinte kizárólag tanáraikra és a tananyagra vannak utalva. Ebben az összefüggésben még nyomatékosabban merül fel a kérdés, hogy az iskola bővítetten újratermelje-e, vagy csökkenti a tudáseloszlás egyenlőtlenségeit.

Ma a média átforgalmazza a fiatalok kultúráját, új szükségleteket, szokásokat alakít ki, egy virtuális világ résztvevőjévé teszi őket. A probléma nem az, hogy az iskola nem tud versenyezni ezzel a más tudással, más látásmódot közvetítő világgal. Hiábavalóan állítják sokan: a látzólagos sokféleség valójában uniformizálja a fogyasztót. Az igazi gond, hogy ez a médiavilág komoly akadály is a műveltség megszerzésében.

Az iskola azonban sem struktúrájában, sem működési elveiben nem lehet a folyamatos átalakulás állapotában. *Nem lehet a pedagógu-*

sokat reformokkal folyamatos nyomás alatt tartani. De nem is szabad polgárháborúra kényszeríteni őket a médiával. A megoldás a nem elvtelen kompromisszum: egyik oldalról a művelt ember mint cél, az embert felemelő művelődés mint eszköz szerepének erősítése a médiában. Másik oldalról az iskolának is alkalmazkodnia kell, bekapcsolódnia az ifjúsági kultúrába, az ott születő értékeket elfogadnia. Olyan iskolát akarunk, amely képes alkalmazkodni a gyerekekhez. Más szavakkal: az esélyegyenlőséget és a műveltséget teremtő, multikulturális, nyitott és befogadó, vagyis szolidáris iskolát.

➔ A kulturális kölcsönhatások iskolája „beengedi” a falai közé a fiatalok kultúráját, és saját értékeinek abban is igyekszik teret találni. Párbeszéd zajlik tanár és diák, diák és diák között. Mindenki „beadja a közösbé”, „megméri” a kívül tanultakat. Különböző kultúrák is kommunikálnak egymással, ezáltal nő a megértés, a tolerancia a különbözőséggel szemben.

➔ A nyitott iskola szerves kapcsolatban áll környezetével, mert életismeretet segít gyűjteni, és egyúttal lehetőséget teremt arra, hogy a szerzett tudást még a tévedés, hibázás jogával próbálhassák ki a fiatalok. E tulajdonság birtokában az iskola segít a megfelelő, piac-képes szakma megtalálásában, az ahhoz szükséges képzettség megszerzésében. Így a közoktatás a munkavállalói, vállalkozói szerepre is felkészülési terepet biztosít.

➔ A befogadó iskola elsődlegesen a nevelést, az esélyteremtést tekintti és nem a kiválogatást, a szelekciót. Egyre nagyobb azonban a különbség az iskolák között. Ma a közoktatás nem ellensúlyozza a származásból fakadó hátrányokat, hanem újratermeli azokat. A befogadó iskola a tudás megszerzésére ösztönöz, de alkalmazkodik a tanulók adottságaihoz, segít megtalálni az utat saját tehetségükhöz és a műveltséghez.

Ez persze akkor lehetséges, ha az iskola legalább olyan gazdag, mint környezete, tanárai megbecsültek, és „megéri” nekik megfelelni e követelményeknek.

VI. Média és kultúra

A MŰVELT, A MUNKÁBAN KREATÍV, a közéletben a közösség szempontjait mérlegelni tudó, a magánéletben igényes ember érdekében változnia kell a médiának is, és itt most nem a napi politikai szempontokról, a politika befolyásolási törekvéseiről van szó. A média az elmúlt években valóságos dimenzióvá vált, óriási teret szerzett az emberek, a fiatalabb generációk életében. Az elmúlt évek tapasztalatai megmutatták, hogy a reklámbevételekre utalt magán-, illetve kereskedelmi televíziók nem kockáztatnak semmit, amivel nézőszámukat esetleg csökkentik. Kevésbé lenne éles ez a probléma, ha az állami csatornák magas színvonalon teljesítenék feladatukat. Ezen az áldatlan állapotban csak átfogó és összetett cselekvési programmal lehet változtatni.

Első lépés legyen a *közszolgálati média anyagi és erkölcsi újjáépítése.* Itt a problémák hasonlítanak az iskola és a média közötti versenyt jellemző helyzetre. A közszolgálati média a művelt ember szükségleteire, igényeire összpontosítson, tájékoztassa az állampolgárt közügyekről és tegye lehetővé számára az állásfoglalást azokban.

Ha a közszolgálati televízió és rádió teljesíteni igyekszik ezeket a rá háruló feladatokat és ugyanakkor vissza akarja szerezni nézőit, akkor ugyanúgy a kölcsönhatás, nyitottság és befogadás kell jellemezze a működését, mint az iskolának. Nagyon fontos, hogy teret nyerhessen az ifjúság kulturális orientációjához alkalmazkodó, de igényes szórakoztatás, amely saját helyzetüket, vágyaikat a „való világgal” szembesíti. E három elv érvényesítése és a törekvés arra, hogy egyszerű témákról igényesen, bonyolultabb kérdésekről pedig egyszerűen szóljon, megmentheti a közszolgálati médiát attól, hogy pusztán a kulturális és politikai elit intézménye legyen.

Egy ilyen „eszményi” közszolgálati média mértéket szab a társadalom szellemi életében, a tájékoztatásban, a közéletben. Magas szakmai színvonal, szigorú szakmai és pénzügyi kontroll, de a feladathoz mért finanszírozás, függetlenség a napi és párt-

politikától, korszerűség és stabilitás kell hogy jellemezze az állami médiumok tevékenységét.

Megfelelő tapasztalat gyűlt mára össze a kereskedelmi televíziózásról. Nem lehet akadálya annak, hogy szembesüljön egymással a magán-televíziók eredeti vállalása és valóságos, elkészült produktuma. Ezen túl azonban felmerül a kérdés: milyen eszközök alkalmazásával lehet és szabad a magán-televíziózást befolyásolni? Nem halasztható a vita e kérdéskörrel. Indokolt-e a közszolgálati normák megszigorítása a kereskedelmi médiában? Vagy inkább pályázati lehetőségek megnyitásával lenne célszerűbb az igényesebb szórakoztatásra és kulturális szolgáltatásra ösztönözni a magánmédiumokat? Mindkét változatot érdemes mérlegelni.

Bizonyosnak tűnik, hogy valamit tenni kell az emberi méltóságot sértő műsorok korlátozása érdekében, legyen szó erőszakról, pornográfiáról. Ennél még fontosabb a nemzeti és egyetemes kultúra, a kifejezetten oktatási, ismeretterjesztő műsorkészítés segítése.

Elkerülhetetlen a média teljes körű vizsgálata. Ebben nem a pártok, hanem a szakma mértékadó személyiségei játszhatnak a fő szerepet, akik mellett a civil szféra képviselői is bekapcsolódhatnak a vitába.

Száz évvel a hátuk mögött, másfél évtizeddel a rendszerváltás után a magyar szociáldemokraták nem több kapitalizmust, hanem jobb piacgazdaságot, igazságosabb társadalmat akarnak. Ebben a társadalomban a versenyben részt vevő, de egymással szolidáris emberek maguk alakíthatják sorsukat. Nemzetük nyitott, a világgal kölcsönhatásban lévő, a fejlődés vívmányait befogadó, valóságos kulturális és politikai közösség. Javaslataink kidolgozásában ez az eszmény vezérelt bennünket. Gondolataink a *szabadság és igazságosság* évszázados tradíciójának jegyében születtek. Idejét érezzük az újításnak a baloldalon, a szocialista politikában, ami nem lehet sikeres a célok újrafogalmazása nélkül. Téziseinkben nem a teljességre törekedtünk, hanem a demokratikus és modern baloldal jövőképét, főbb cselekvési irányait igyekeztünk körvonalazni a mai helyzetben. ♦